

Dorota Wereda

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

**DYPLOMACJA STOLICY APOSTOLSKIEJ
WOBEC DZIAŁALNOŚCI UNICKIEGO BISKUPA
MAKSYMILIANA RYŁŁY**

W gronie hierarchów unickiej metropolii kijowskiej aktywnością wyróżniał się Maksymilian Ryłło. Pochodzący prawdopodobnie z miejscowości Borysowszczyzna koło Bobrujska (archidiecezja połocka)¹, po wstąpieniu do zakonu bazylianów został w 1740 r. oddelegowany na studia w powołanym przez papieża Urbana VIII w 1627 r. Kolegium przy Kongregacji Rozkrzewiania Wiary (Kolegium Urbanum) w Rzymie. Zapewne już wówczas zasłynął dzięki swej działalności naukowej i śmiałości w podejmowaniu dyskusji wokół skomplikowanych i złożonych kwestii. Uczestniczył w konwersacjach w gronie znaczących dostojników kościelnych, z udziałem m.in. rezydującego w Rzymie metropolity Bułgarii Bazylega Matranga oraz biskupów z Chorwacji z diecezji Krzyżowiec (Crisium, Kreutz) – bazylianina Bazylego Bosickovicha (w latach 1777–1785) i jego następcy, Jozafata Bastassicha. Przedmiotem dysput była m.in. kwestia ujednoczenia kalendarza Cerkwi unickiej z kalendarzem Kościoła obrządku rzymskiego².

¹ M. Piđlypczak-Majerowicz, *Ryłło Maksymilian*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 33, Wrocław–Warszawa 1992, s. 502.

² А.С. Петрушевич, Краткое известие о холмской епархии и святителях ея „Холмский греко-унятский месяцеслов на 1874 год”, Варшава 1873, s. 54–55.

Po powrocie do kraju w 1742 r., pomimo nie najwyższego statusu społecznego rodziny Ryłłów, Maksymilian podjął wiele działań pozwalających mu zaistnieć we wpływowym środowiskach. W 1747 r. przebywał w Warszawie i już wówczas zyskał zaufanie nuncjusza Alberica Archinta, który traktował go jako pośrednika w przekazywaniu korespondencji do dostojników metropolii kijowskiej Cerkwi unickiej. Wsparcie Ryłły było czynnikiem przesądającym o wyborze na metropolię Floriana Hrebnickiego i wyeliminowaniu tym samym z tego stanowiska biskupa diecezji łuckiej, Teodozjusza Rudnickiego, posiadającego dokument nominacji królewskiej i wsparcie rodziny Czartoryskich. Ryłło był także pośrednikiem pomiędzy hierarchią unicką a nuncjuszem rezydującym w Dreźnie przy królu Augustie III. 16 kwietnia 1747 r. został oddelegowany do Drezna, do króla, z listem powiadającym o wyborze Hrebnickiego na metropolię³. Ważną rolę Ryłły w burzliwych okolicznościach tej elekcji potwierdza jego powołanie przez nuncjusza na świadka w procesie informacyjnym metropolity Floriana Hrebnickiego⁴.

15 listopada 1756 r. Maksymilian Ryłło – dzięki protekcji wojewody kijowskiego Stanisława Potockiego – otrzymał nominację na diecezję chełmską. Choć jego konsekracja miała miejsce dopiero w lutym 1759 r.⁵ (z powodu oczekiwania jego poprzednika, Filipa Felicjana Wołodkowicza, na bullę *translacionis*), to rzymska Kongregacja Rozkrzewiania Wiary przesłała mu gratulacje z okazji promocji na biskupstwo już 28 lipca 1757 r.⁶ Rok po objęciu diecezji Kongregacja przesłała Rylle pochwałę za gorliwość duszpasterską, jaką wykazał się podczas wizytacji (31 maja 1760 r.)⁷. Ten wyraz uznania wydaje się rzeczywistym wyróżnieniem, w dostępnych pub-

³ J. Choma, *Maximilianus Ryllo episcopus chelmensis et peremysliensis (1759–1793)*, „Analecta OSBM” 1954, vol. 1, s. 443; T. Śliwa, *Ryłło Maksymilian*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 17, Lublin 2012, szp. 674–675.

⁴ *Epistolae metropolitaram Kioviensium catholicorum Leonis Kiška, Athanasii Szeptyckyj, Floriani Hrebnyckyj*, vol. 4 (1714–1762), collegit, paravit, adnotavit editionemque curavit P. Athanasius G. Welykyj, Romae 1958, s. 241–243.

⁵ J. Choma, *Maximilianus Ryllo...*, s. 444.

⁶ *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantes*, collegit et adnotationibus illustravit P. Athanasius G. Welykyj, vol. 5 (1758–1775), Romae 1957, s. 19.

⁷ *Ibidem*, s. 30.

likacjach źródeł nie spotyka się bowiem adnotacji o pochwałach dla innych unickich hierarchów. Wyrazy uznania były adekwatne do działalności Ryłły, który jako jedyny spośród eparchów unickiej metropolii kijowskiej na przestrzeni XVII i XVIII w. sam przeprowadził wizytację podległej sobie diecezji. Przez trzy lata (czerwiec 1759 r. – czerwiec 1762 r.) osobiście zwizytował 547 świątyń, powołał seminarium diecezjalne w Chełmie, zorganizował synod diecezjalny⁸.

Doświadczenie i gorliwość Ryłły zostały odpowiednio wykorzystane. W 1762 r. – po konsultacji z nuncjuszem w Warszawie, Antoniem Eugeniem Viscontim – Kongregacja Rozkrzewiania Wiary oddelegowała Maksymiliana Ryłłę do przeprowadzenia wizytacji w imieniu Stolicy Apostolskiej na Humańszczyźnie i Braclawszczyźnie i do zakładania unickich parafii na pograniczach tatarskim i moskiewskim⁹. Przebywając w Braclawiu od 13 czerwca do 16 sierpnia 1763 r., z powodzeniem zwizytował on około 50 cerkwi¹⁰.

Stolica Apostolska na bieżąco monitorowała działalność Ryłły i pozytywnie ją oceniła, czego wyrazem były gratulacje przesłane 9 lipca 1763 r. przez Kongregację Rozkrzewiania Wiary¹¹. W 1764 r. Kongregacja – po konsultacji z nuncjuszem – poprosiła Ryłłę, aby erygował parafie w pobliżu pogranicza z chanatem krymskim i na terytorium „Moscorum Regni”, tak aby wierni nie pozostawali bez pomocy duchowej¹². Prawdopodobnie w ramach otrzymanego z Rzymu pełnomocnictwa do tworzenia parafii unickich na Ukrainie na początku swej podróży w 1764 r. Ryłło przez południowo-wschodnie kresy Rzeczypospolitej pełnił równocześnie funkcję delegata wojewody nowogródzkiego Józefa Jabłonowskiego do wojewody kijowskiego Franciszka Salezego Potockiego. Biskup przesłał temu pierwszemu relację z sejmiku województwa braclawskiego w Winnicy oraz dokonał na jego zlecenie (przeznaczone dla Franciszka Czackiego jako materiały do sporzą-

⁸ A. Gil, *Chełmska diecezja unicka 1596–1810. Dzieje i organizacja*, Lublin 2005, s. 111; P. Sygowski, *Unicka diecezja chełmska w protokółach wizytacyjnych biskupa Maksymiliana Ryłły z lat 1759–1762*, [w:] *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 5, red. S. Stępień, Przemyśl 2000, s. 233–286.

⁹ *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam...*, vol. 5, s. 92.

¹⁰ T. Śliwa, *Ryłło Maksymilian*, szp. 674–675.

¹¹ *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam...*, vol. 5, s. 73.

¹² *Ibidem*, s. 92.

dzenia mapy) opisy ziem nadgranicznych w rejonie Humania, Bohopola, Koniecpola (Sawrania) i Paliowego Oziera wraz z pomiarami odległości, które sam wykonał. Obserwacje miały nie tylko charakter geograficzno-topograficzny, ale zawierały też informacje dotyczące zaciągów i translokacji wojsk na terenach przygranicznych¹³.

Wyprawy Ryłły potwierdzają systematyczne monitorowanie przez Stolicę Apostolską sytuacji na południowym i wschodnim pograniczu Rzeczypospolitej, stanowiącym równocześnie kresy Kościoła łacińskiego, a posługa biskupa wpisuje się w strategię polityki Rzymu na odcinku wschodnim. 26 kwietnia 1766 r. Kongregacja Rozkrzewiania Wiary skierowała do Ryłły korespondencję w kwestii powoływania parafii na Ukrainie, apelując, aby w przyszłości wykazał również troskę o monaster¹⁴. Ryłło stale obserwował sytuację na pograniczu. Przesłał do Rzymu informację o biskupie w Chocieniu Amphilochusie Orlesie, w reakcji na którą Kongregacja Rozkrzewiania Wiary zaleciła wspomnianemu biskupowi, aby nie podejmował działań wobec jego osoby (2 lutego 1771 r.)¹⁵.

Ryłło kontaktował się ze Stolicą Apostolską również w sprawie sytuacji diecezji chełmskiej. 16 grudnia 1767 r. donosił Kongregacji Rozkrzewiania Wiary o swoich dokonaniach w tejże diecezji – wzniesieniu nowej murowanej katedry i powołaniu seminarium kształcącego kler¹⁶.

Dyplomacja Stolicy Apostolskiej traktowała współpracę z biskupem Ryłłą również jako sposób wspierania unii w Rzeczypospolitej i antidotum na zaniedbania i zaniechania metropolity kijowskiego Filipa Felicjana Wołodkowicza. 2 czerwca 1770 r. Kongregacja Rozkrzewiania Wiary wyraziła życzenie, aby metropolita nie zakłócał działalności Ryłły¹⁷.

Wydaje się, że pomimo obaw związanych ze wspieraniem przez Ryłłę działalności konfederatów barskich¹⁸ Stolica Apostolska pozytywnie oce-

¹³ Biblioteka Czartoryskich (dalej: BCzart), sygn. 1153, s. 543–544, 547, 551–554; M. Piłchaczak-Majerowicz, *Ryłło Maksymilian*, s. 502.

¹⁴ *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam...*, vol. 5, s. 113.

¹⁵ *Ibidem*, s. 16.

¹⁶ *Monumenta Ucraina Historica*, wyd. A. Szeptyckij, t. 6, Romae 1968, s. 316.

¹⁷ *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam...*, vol. 5, s. 154.

¹⁸ W. Kęder, *Stolica Apostolska wobec Rzeczypospolitej w okresie konfederacji barskiej 1767–1773*, Opole 2006.

niała jego postawę. Kongregacja Rozkrzewiania Wiary 2 czerwca 1770 r. udzieliła Ryłły pochwały za gorliwość religijną i działania chroniące przed wpływami Cerkwi prawosławnej¹⁹. Kolejne wyrazy uznania Ryłło otrzymał za wspieranie rozwoju wiary katolickiej i przeciwdziałanie wpływom Cerkwi prawosławnej (14 marca 1772 r.)²⁰. Zaufania do Ryłły nie zachwiała nawet jego sympatia dla konfederatów barskich. W celu ratowania unii na obszarach Rzeczypospolitej zajętych przez Rosję po pierwszym rozbiore kolejny nuncjusz, Giuseppe Garampi, ponownie skierował go jako wizytatora apostolskiego do województw braclawskiego i kijowskiego. W drugiej połowie października 1773 r. Ryłło z polecenia Stolicy Apostolskiej wyruszył na Ukrainę, aby przeprowadzić wizytację na „Pobereżu”, przy granicy z Wołoszczyzną²¹. Misja przebiegała pomyślnie, o czym świadczą przesłane w marcu 1774 r. wyrazy uznania Kongregacji Rozkrzewiania Wiary, chwaliące podjęcie działań nie tylko w ramach udzielonych pełnomocnictw, ale również na zlecenie sędziego kijowskiego Maksymiliana Potockiego i podkomorzego kijowskiego Michała Steckiego²².

List informujący o działalności Ryłły Kongregacja Rozkrzewiania Wiary skierowała również do nuncjusza w Warszawie, Giuseppe Garampiego. Biskupowi udzielono pochwały za aktywność na Ukrainie, prowadzoną w warunkach zagrożenia, oraz działalność duszpasterską wśród unitów, którzy stali się ofiarami rozprzestrzeniających swoją działalność duchownych prawosławnych. Poinformowano również o przekazaniu Ryłły przywileju na 50 przenośnych ołtarzy wykorzystywanych w miarę potrzeb (26 marca 1774 r.)²³.

Skuteczność działalności Ryłły nie umknęła uwadze Rosjan, którzy już w lutym usiłowali go aresztować²⁴. W czasie pełnienia misji, 17 kwietnia 1774 r., po przybyciu do Humania, Ryłło został pojmany przez oddziały

¹⁹ *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam...*, vol. 5, s. 154.

²⁰ *Ibidem*, s. 172

²¹ J. Choma, *Maximilianus Rylo...*, s. 453.

²² *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam...*, vol. 5, s. 246. Urzędy ustalono na podstawie: *Urzednicy wojewodztw kijowskiego i czernihowskiego*, oprac. E. Janas, W. Kłaczewski, Kórnik 2002, s. 47, 86.

²³ *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam...*, vol. 5, s. 246.

²⁴ А.С. Петрушевич, *Краткое известие...*, s. 34–39.

rosyjskie i umieszczony w klasztorze Karmelitów w Berdyczowie²⁵. Dyplomacja papieska starała się zabezpieczyć dokumentację opisującą wyprawę Ryłły. Aby zyskać pełną wiedzę na temat aktywności biskupa, ale również, aby ustrzec przed dostarczeniem Rosji dowodów na temat jego działalności, Kongregacja Rozkrzewiania Wiary poprosiła go o przesłanie diariusza wyprawy do swego archiwum (7 maja 1774 r.)²⁶. W celu uwolnienia Ryłły Stolica Apostolska podjęła intensywne zabiegi dyplomatyczne, nadając tej kwestii rangę międzynarodową. Wybrano strategię odrzucającą pośrednictwo osób wspierających cele polityczne Rosji lub będących jej współpracownikami. Chcąc zachować ostrożność, Kongregacja informowała 18 czerwca 1774 r., że wyklucza pośrednictwo księcia Kurlandii (prawdopodobnie Piotra von Birona). Odrzuciła też propozycję mediacji biskupa Stanisława Bohusza Siostrzeńcewicza, ponieważ nie uznała za stosowne podejmowanie jakichkolwiek kompromisów, i oświadczyła, że jest w trakcie negocjacji z Wiedniem, umożliwiających interwencję bezpośrednio na dworze w Petersburgu²⁷.

Stolica Apostolska zapewniała również pomoc finansową. 11 czerwca 1774 r. Kongregacja Rozkrzewiania Wiary zaleciła nuncjuszowi, aby oddelegował bazylianów z sumą 50 *zecchini* (złotych monet) dla aresztowanego Ryłły, zapewniając, że pieniądze zostaną zwrócone przez Kongregację za pośrednictwem agenta²⁸. 2 lipca 1774 r. Kongregacja Rozkrzewiania Wiary radziła nuncjuszowi, aby nie przekazywał pieniędzy za pośrednictwem biskupa Stanisława Bohusza Siostrzeńcewicza, ponieważ ta metoda działania może nie przynieść efektu. Ponownie zalecono, aby na ratunek zostały wyasygnowane pieniądze i zapewniono, że będą zwrócone przez agenta, oraz poinformowano, że petycje księcia Kurlandii nie przynoszą efektu. Wyrażano nadzieję, że skuteczne okażą się zabiegi posła austriackiego w Petersburgu, księcia Lobkovicza²⁹. 16 lipca 1774 r. Kongregacja Rozkrzewiania Wiary przekonywała nuncjusza, że w przypadku konieczności podniesienia

²⁵ J. Choma, *Maximilianus Ryllo...*, s. 453.

²⁶ *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam...*, vol. 5, s. 252.

²⁷ *Ibidem*, s. 256.

²⁸ *Ibidem*, s. 255.

²⁹ *Ibidem*, s. 257–258.

ceny Stolica Apostolska pokryje koszty³⁰, i informowała, że uwolnienie Ryłły zmierza ku końcowi, ale satysfakcja z tego rekompensuje bólu i strachu wywołanych zagrożeniem ze strony Wiktora Sadkowskiego³¹. Było to zapewne aluzją do powierzenia temu ostatniemu funkcji przełożonego monasteru Św. Ducha w Tupiczewszczyźnie koło Mścislawia i oddelegowania go na placówkę w Warszawie w celu posługi w kaplicy dla poselstwa rosyjskiego w tym mieście³².

W sprawie uwolnienia biskupa interweniowali kanclerz wielki koronny Andrzej Stanisław Młodziejowski i wojewoda krakowski Waclaw Piotr Rzewuski. Decydująca była jednak interwencja cesarzowej Marii Teresy, która na prośbę papieża Klemensa XIV zwróciła się do Katarzyny II³³. Chcąc podziękować za zabiegi podjęte o jego uwolnienie, Ryłło przesłał nuncjuszowi Garampiemu srebrną wazę stołową. Koszt podarunku oszacowano na 200 „czerwońców” (złotych monet)³⁴.

Stolica Apostolska wspierała dalszą karierę Ryłły, wyrażając swą przychyłność w sprawie nadania mu archimandrii w Dubnie (6 maja 1775 r.)³⁵ i koadjutorii archimandrii w Dermaniu (20 grudnia 1777 r.)³⁶. Ryłło natomiast podejmował inicjatywy wpływające na kształtowanie wizerunku religijnego Cerkwi unickiej. W korespondencji z dnia 2 lutego 1774 r., skierowanej do nuncjusza Garampiego, rozważał możliwość wprowadzenia ujednoczonego kalendarza dostosowanego do kalendarza używanego w Kościele łacińskim, nadmieniając, że wokół tego pomysłu powstało wiele sporów i nieporozumień³⁷. Kolejną propozycją Ryłły było przetłumaczenie na język „ruski” biografii świętych zaaprobowanych do oficjalnego kultu przez Stolicę Apostolską, w czym biskup upatrywał szansy wzmocnienia pozycji unii, szczególnie pod zaborem rosyjskim. O tej inicjatywie Kongregacja Rozkrzewiania Wiary informowała Garampiego, który w tym czasie

³⁰ Ibidem, s. 260–261.

³¹ Ibidem, s. 267.

³² A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w Polsce*, Białystok 2006, s. 442–446.

³³ T. Śliwa, *Ryłło Maksymilian*, szp. 674–675.

³⁴ А.С. Петрушевич, Краткое известие..., s. 34–39.

³⁵ *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam...*, vol. 5, s. 287–288, 303, 304, 307–308, 325.

³⁶ Ibidem, s. 350.

³⁷ А.С. Петрушевич, Краткое известие..., s. 95.

opuścił już nuncjaturę w Warszawie i przyjął godność nuncjusza w Wiedniu (17 kwietnia 1779 r.)³⁸. Jednocześnie zaproponowała Rylle druk tłumaczenia *Martyrologium* w swojej typografii, uzasadniając, że jest to dzieło ważne dla życia religijnego unitów na obszarach objętych działalnością Cerkwi prawosławnej (17 kwietnia 1779 r.)³⁹.

Ryłło był również inicjatorem obchodów nieznanego w tradycji cerkiewnej roku jubileuszowego. Biskup świętował je ze szczególną gorliwością, o czym może świadczyć jego skierowane do nuncjusza Archettiego pytanie o możliwość prolongaty obchodów roku jubileuszowego, uzasadnione korzystnym wpływem świętowania na poziom pracy duszpasterskiej i powstającą przy tej okazji możliwością eksponowania Stolicy Apostolskiej (27 czerwca 1776 r.)⁴⁰. Nuncjusz przychylił się do prośby Ryłły i udzielił zgody na przedłużenie odpustu jubileuszowego w dniu 6 lipca 1776 r.⁴¹.

Dyplomacja Stolicy Apostolskiej wpływała również na dalsze awanse Ryłły, dążącego – prawdopodobnie z powodów prestiżowych i finansowych – do zmiany diecezji. Pomimo okazji do powierzenia mu diecezji włodzimierskiej Kongregacja Rozkrzewiania Wiary apelowała do nuncjusza w Warszawie, aby nie promować Ryłły na to biskupstwo (22 sierpnia 1778 r.)⁴². Ryłło został również pominięty w awansie na wakującą metropolię, natomiast nuncjusz Archetti – kierując się najlepszymi intencjami – starał się o przeniesienie Maksymiliana Ryłły na archidiecezję w Połocku, co skonsultował z ambasadorem rosyjskim w Rzeczypospolitej Ottonem Stackelbergiem. Ryłło nie zgadzał się na to⁴³, a jego stanowczy sprzeciw wywołał konsternację w wielu środowiskach.

Odmowa Ryłły była ogromnym zaskoczeniem dla metropolity kijowskiego Jasona Junoszy Smogorzewskiego, który po otrzymaniu informacji o zmianach planów dotychczasowego biskupa chełmskiego relacjonował: *zadrzałem bolejący i ledwie do grobu nie wleciałem*. Największe niepokoje

³⁸ *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam...*, vol. 6, Romae 1957, s. 43–44.

³⁹ *Ibidem*, s. 45.

⁴⁰ *Acta Nuntiaturae Poloniae*, t. 54: *Ioannes Andreas Archetti*, vol. 1, ed. P. Zajac, Cracoviae 2013, s. 409–410.

⁴¹ *Ibidem*, s. 450–451.

⁴² *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam...*, vol. 6, s. 29.

⁴³ J. Choma, *Maximilianus Ryllo...*, s. 460–461.

metropolity budziła zgoda carycy Katarzyny II na innego kandydata na arcybiskupstwo połockie. Brak obsady stwarzał doskonałą okazję do przejścia archidiecezji przez kandydata promowanego przez Rosję i Cerkiew prawosławną⁴⁴. Swemu oburzeniu metropolita dał wyraz w liście z 24 kwietnia 1780 r. skierowanym do ówczesnego sekretarza w kancelarii królewskiej, Stefana Lewińskiego, w którym pisał o swym zaniepokojeniu sytuacją arcybiskupstwa połockiego po rezygnacji Ryłły:

Co ja tu biedny mam czynić, kiedy chełmskie Ryłło utorowane w Petersburgu dla tutejszych interesów ścieżki poryło tak, że Imperatorowa Jejmość widoczną łaski swojej pogardą obrażona chyba [...].

Metropolita ponownie wyraził obawy, że konsekwencją tej sytuacji może być przekazanie arcybiskupstwa połockiego przez carycę Katarzynę II wskazanemu przez nią kandydatowi, a w najgorszej sytuacji *nieunicie*⁴⁵.

Opór Ryłły był również zaskoczeniem dla nuncjatury w Warszawie. Podczas spotkania w Warszawie nuncjusz Archetti przekonywał biskupa do przeniesienia się do Połocka, powołując się na dobro Kościoła, życzenie Moskwy, stanowisko Rzymu. W świetle relacji Ryłły, nuncjusz – pokazując list z Rzymu i rosyjskie pisma – „mało nie rozplakał się. Na koniec prosił Ducha Św. Niewzruszony biskup swoją decyzję uzasadniał tym, że jest znany wśród prawosławnych z walki z ich dogmatami pięć lat temu na Ukrainie i jego obecność w Połocku będzie stwarzała okazję do zemsty. Uważał, że przeniesienie do tego znajdującego się pod panowaniem Rosji miasta uniemożliwiłoby mu wyprawy na Ukrainę i prowadzenie jakiegokolwiek działalności (6 sierpnia 1780 r.)⁴⁶.

Ważną – może nawet decydującą – przyczyną niechęci Ryłły do objęcia archidiecezji połockiej było podjęcie przez niego rozmów z nuncjaturą w Wiedniu, możliwych zapewne dzięki znajomości z Giuseppe Garampim, mianowanym po opuszczeniu Warszawy nuncjuszem w Wiedniu. Ryłło uzyskał obietnicę objęcia biskupstwa lwowskiego, które planowano wynieść

⁴⁴ Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, rkps 132, s. 244–245.

⁴⁵ Ibidem, s. 250–251.

⁴⁶ А.С. Петрушевич, Краткое известие..., s. 67–68.

do rangi metropolii. Nuncjatura w Wiedniu zapewniała o swej niewiedzy w kwestii zamiarów skierowania Ryłły do katedry w Połocku. Trudno ocenić, czy była to prawda, czy dyplomacja. Już 16 września 1779 r. audytor nuncjatury w Wiedniu Lorenzo Caleppi w korespondencji do Kongregacji Rozkrzewiania Wiary wyrażał konsternację wobec wyznaczenia Ryłły na arcybiskupstwo połockie i proponował jego osobę na biskupa lwowskiego⁴⁷. Zamiar ten nie zyskał uznania Kongregacji Rozkrzewiania Wiary, która w piśmie skierowanym do Caleppiego z 4 grudnia 1779 r. zaleciła przenieśnienie Ryłły na wakujące biskupstwo w Przemyślu⁴⁸. Powaga sytuacji, wynikająca z braku obsady katedry w Połocku, spowodowała wstrzymanie się z ostateczną decyzją. 8 stycznia 1780 r. Kongregacja Rozkrzewiania Wiary apelowała do Ryłły, aby ze względu na zagrożenie ze strony prawosławnych zgodził się na objęcie katedry w Połocku⁴⁹ i jednocześnie zaleciła nuncjuszowi w Wiedniu wstrzymanie wydania mu dokumentu translacji na biskupstwo przemyskie⁵⁰.

Sytuacja w Rzymie wydawała się przesądzona, skoro 18 marca 1780 r. przesłano Rylle gratulacje z okazji przeniesienia do Połocka⁵¹. Jednak postawa wpływowych środowisk dworskich w Wiedniu, wsparta osobistą wizytą biskupa u cesarzowej Marii Teresy⁵², odmieniła sytuację i sprawiła, że – prawdopodobnie po interwencji nuncjatury wiedeńskiej – Kongregacja Rozkrzewiania Wiary zmieniła stanowisko i zaleciła, by nie zmuszać Ryłły do przeniesienia do Połocka, ale próbować przekonać cara do kandydatury na to biskupstwo ówczesnego protoarchimandryty bazylianów Porfiriusza Ważyńskiego (12 maja 1780 r.)⁵³. Ostatecznie archidiecezja w Połocku wakowała, a Maksymilian Ryłło w latach 1780–1784 zarządzał dwiema diecezjami: uszczuploną chełmską i – jako administrator – przemyską, do której dołączono część dekanatów dawnej diecezji chełmskiej⁵⁴. Długo zwlekał

⁴⁷ *Monumenta Ucraina Historica*, wyd. A. Szeptyckij, t. 7, Romae 1969, s. 156.

⁴⁸ *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam...*, vol. 6, s. 59.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 63.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 64.

⁵¹ *Ibidem*, s. 69.

⁵² А.С. Петрушевич, Краткое известие..., s. 72.

⁵³ *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam...*, vol. 6, s. 76–77.

⁵⁴ M. Piłtyczak-Majerowicz, *Ryłło Maksymilian*, s. 503.

z rezygnacją z diecezji chełmskiej, pomimo kilkukrotnych wezwań do podjęcia decyzji wystosowanych przez gubernatora Królestwa Galicji i Lodomarii, grafa Josifa Brigida (30 sierpnia, 28 grudnia 1782 r.), oraz nuncjusza w Wiedniu Giuseppe Garampiego (12 grudnia 1782 r.), grożącego Ryłły, że jeśli ten nie przeniesie się do Przemyśla, straci dobra i część diecezji chełmskiej w granicach Austrii. Wezwanie do opuszczenia diecezji chełmskiej i przyjęcia przemyskiej otrzymał Ryłło od Kongregacji Rozprzestrzeniania Wiary 11 stycznia 1783 r.⁵⁵ Do podjęcia decyzji został zmuszony ostatecznie 1/12 lipca 1784 r.⁵⁶

Wiele kontrowersji wzbudzał charakter formalnoprawny translacji Maksymiliana Ryłły. W sprawie jej kanonicznego potwierdzenia Gubernium we Lwowie zwróciło się do metropolity Smogorzewskiego, który odmówił zatwierdzenia Ryłły na biskupstwie przemyskim bez porozumienia z Rzymem. Pomimo to rząd austriacki uznał prawo metropolity do dokonania translacji i nakazał Ryłły, aby poprosił metropolitę Smogorzewskiego o jej zatwierdzenie⁵⁷. Po wniesieniu przez Ryłłę pisemnej prośby (17 stycznia 1784 r.)⁵⁸ metropolita w czerwcu 1784 r. na mocy „władzy metropolitańskiej” dokonał translacji, co zostało uznane przez Kongregację Rozkrzewiania Wiary za naruszenie prerogatyw zarezerwowanych dla Stolicy Apostolskiej (11 grudnia 1784 r.)⁵⁹. Smogorzewski otrzymał naganę na mocy dekretu Piusa VI z 27 lutego 1785 r., w którym wydano orzeczenie o bezprawnym przeniesieniu Ryłły na biskupstwo przemyskie⁶⁰. Metropolita podjął próby usprawiedliwienia się złym stanem zdrowia uniemożliwiającym mu powia-

⁵⁵ А.С. Петрушевич, Краткое известие..., s. 80–81.

⁵⁶ A. Gil, *Chełmska diecezja unicka 1596–1810. Dzieje i organizacja*, Lublin 2005, s. 118.

⁵⁷ S. Nabywaniec, *Rzymskokatolicki Kościół potrydencki a Kościół unicki w Polsce. Korzystanie z doświadczeń czy latynizacja*, [w:] *Rzeczpospolita wielu wyznań*, red. A. Kaźmierczak, A. Link-Lenczowski, Kraków 2004, s. 197.

⁵⁸ „[...] dyspozycje odebrałem od JW Gubernatora Królestwa Lodomerii, ażebym upraszał JW MciPana Dobrodzieja o przeniesienie mię na biskupstwo przemyskie z chełmskiego. Wypełniam tę dyspozycje i o tę uczynność JW. Imci Pana Dobrodzieja upraszam z najniższym oświadczając się uszanowaniem” (Центральний Державний Історичний Архів України у Львові, f. 684, op. 1, sygn. 1761, s. 28).

⁵⁹ *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam...*, vol. 6, s. 188–191.

⁶⁰ BCzart, sygn. 739, s. 837; *Audientiae Sanctissimi de rebus Ucrainae et Bielarusjae (1650–1850)*, red. P. Athanasius, G. Welykyj, vol. 2, Romae 1965, s. 127.

domienie Stolicy Apostolskiej. Przypominał też przykłady analogicznego postępowania swoich poprzedników na metropolii, którzy przenosili biskupów nie tylko z katedry na katedrę, ale również z koadiutorii na koadiutorię bez konieczności uzyskania zezwolenia ze strony Rzymu. Przywoływał też bullę Klemensa VIII, w świetle której na podstawie zwyczajów Kościoła wschodniego i dawnych praw przeniesienie na biskupstwo należało do kompetencji metropolity⁶¹.

Ostatecznie, dzięki wstawiennictwu w Kongregacji Rozkrzewiania Wiary nuncjusza w Wiedniu Giuseppe Garampiego, Ryłło uzyskał potrzebne dokumenty potwierdzające akceptację Stolicy Apostolskiej i faktycznie stał się biskupem przemyskim (25 marca 1785 r.). Garampi w tej sprawie również prowadził korespondencję z nuncjuszem w Warszawie (19 stycznia 1785 r.)⁶².

Postawa Stolicy Apostolskiej wobec przeniesienia Ryłły z katedry chełmskiej na przemyską potwierdza zachodzące na przestrzeni stuleci tendencje unifikacyjne Stolicy Apostolskiej wobec Cerkwi unickiej. Pomimo przychylności dla Ryłły nie uważano za uzasadnione zastosowanie wobec niego odstępstw. Stanowczość rzymskich urzędów mogła być złagodzona przez zręcznych dyplomatów, do jakich niewątpliwie zaliczał się Giuseppe Garampi.

Działania dyplomacji Stolicy Apostolskiej wobec biskupa Maksymiliana Ryłły potwierdzają jej stałe zainteresowanie rozpoznaniem sytuacji politycznej i uwarunkowań funkcjonowania Kościoła unickiego na południowo-wschodnim pograniczu Rzeczypospolitej w XVIII w. Pomimo wielu różnicowań teologicznych i kulturowych Cerkiew unicka była istotnym elementem polityki Rzymu⁶³. Postawa i zaangażowanie Ryłły uznać można za potwierdzenie skuteczności szerzenia wpływów Rzymu za pomocą narzędzia, jakie stanowiła edukacja w rzymskiej placówce przy Kongregacji Rozkrzewiania Wiary.

⁶¹ BCzart, sygn. 739, s. 835–836.

⁶² J. Choma, *Maximilianus Ryłło...*, s. 468; S. Nabywaniec, *Rzymskokatolicki Kościół potrydencki...*, s. 191–205.

⁶³ L. Wolff, *Vatican Diplomacy and the Unites of the Ukraine after the First Partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth*, „Harvard Ukrainian Studies” 1984, vol. 8, nr 3–4, s. 396–425.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

- Biblioteka Czartoryskich, sygn. 739, 1153.
Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, rkps 132.
Центральний Державний Історичний Архів України у Львові, f. 684, op. 1, sygn. 1761.

Źródła drukowane

- Acta Nuntiaturae Poloniae*, t. LIV: *Ioannes Andreas Archetti*, vol. 1, ed. P. Zajęc, Cracoviae 2013.
Audientiae Sanctissimi de rebus Ucrainae et Bielarusjae (1650–1850), red. P. Athanasius G. Welykyj, vol. 2, Romae 1965.
Epistolae metropolitanarum Kioviensium catholicorum Leonis Kiška, Athanasii Szeptyckij, Floriani Hrebnyckij, vol. 4 (1714–1762), collegit, paravit, adnotavit editionemque curavit P. Athanasius G. Welykyj, Romae 1958.
Litterae S. C. Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantes, collegit et adnotationibus illustravit P. Athanasius G. Welykyj, vol. 5, Romae 1957; vol. 6, Romae 1957.
Monumenta Ucraina Historica, wyd. A. Szeptyckij, t. 6, Romae 1968; t. 7, Romae 1969.

Opracowania

- Choma J., *Maximilianus Ryłlo episcopus chelmensis et peremyliensis (1759–1793)*, „Analecta OSBM” 1(7) 1954.
Gil A., *Chelmska diecezja unicka 1596–1810. Dzieje i organizacja*, Lublin 2005.
Kęder W., *Stolica Apostolska wobec Rzeczypospolitej w okresie konfederacji barskiej 1767–1773*, Opole 2006.
Nabywaniec S., *Rzymskokatolicki Kościół potrydencki a Kościół unicki w Polsce. Korzystanie z doświadczeń czy latynizacja*, [w:] *Rzeczpospolita wielu wyznań*, red. A. Kaźmierczak, A. Link-Lenczowski, Kraków 2004.
Mironowicz A., *Kościół prawosławny w Polsce*, Białystok 2006.
Pidłypczak-Majerowicz M., *Ryłło Maksymilian*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 33, Wrocław–Warszawa 1992.
Sygowski P., *Unicka diecezja chelmska w protokółach wizytacyjnych biskupa Maksymiliana Ryłły z lat 1759–1762*, [w:] *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 5, red. S. Stępień, Przemysł 2000.
Śliwa T., *Ryłło Maksymilian*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 17, Lublin 2012, szp. 674–675.
Urzednicy województw kijowskiego i czernihowskiego, oprac. E. Janas, W. Kłaczewski, Kórnik 2002.

Wolff L., *Vatican Diplomacy and the Unites of the Ukraine after the First Partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth*, „Harvard Ukrainian Studies” 1984, vol. 8, nr 3–4.

Петрушевич А.С., *Краткое извиесте о холмской епархии и святителях ея*, „Холмский греко-унятский месяцеслов на 1873 год”, Варшава 1872.

Петрушевич А.С., *Краткое извиесте о холмской епархии и святителях ея*, „Холмский греко-унятский месяцеслов на 1874 год”, Варшава 1873.